

PAR SREBRNIH SJEKIRA IZ STARIH JANKOVACA

UDK 903.052 (497.5) "6373"
Primljeno/Received: 2003. 05. 06.
Prihvaćeno/Accepted: 2003. 09. 15.

Jacqueline Balen
Sanjin Mihelić
HR 10000 Zagreb
Arheološki muzej u Zagrebu
Trg N. Šubića Zrinskog 19
jbalen@amz.hr
smihelic@amz.hr

Arheološki muzej u Zagrebu u svom fondusu čuva dvije srebrne sjekire iz Starih Jankovaca. Sjekire s cilindričnim produžetkom za nasad drška pronađene su zajedno sa zlatnim nalazima koji, nažalost, nisu dospjeli u Muzej. Preliminarne analize jankovačkih sjekira, izvršene metodom renegeenske fluorescencije - EDXRF, pokazale su zamjetnu količinu olova što omogućuje pretpostavku kako je srebro uporabljeno za izradu sjekira dobiveno kupelacijom. Nalaz iz Starih Jankovaca doima se kao jedinstvena cjelina namijenjena jednoj osobi te je najvjerojatnije imao funkciju iskazivanja statusa njihovoga vlasnika. Za pretpostaviti je da su sjekire pripadale nosiocima vinkovačke kulture. Je li pak riječ o ostavi ili grobu ne može se zaključiti na osnovi postojećih podataka.

Ključne riječi: sjekire s cilindričnim tuljcem za nasad, srebro, rano brončano doba, vinkovačka kultura, društvena raslojenost, elita.

UVOD

Arheološki muzej u Zagrebu u svom fondusu čuva dvije srebrne sjekire iz Starih Jankovaca (sl. 1, T.1). Sjekire s cilindričnim produžetkom za nasad drška pronađene su zajedno sa zlatnim nalazima koji, nažalost, nisu dospjeli u Muzej. Jedna sjekira (T.1:1) sasvim je sačuvana (duž. sjekire 10,8 cm, vis. nasadnika 9,4 cm), dok je od druge (T.1:2) sačuvana oštrica (duž. oštrice 10,8 cm).

U Arhivu AMZ-a sačuvano je pismo povjerenika Mateja Gutala u kojem se navodi da je izvjesni Josip Maroš, kopajući šanac u svome vrtu, pronašao zlatni lanac; zatim, dvije zlatne "pantlike" (jedna 38 x 6 cm, a druga 40 x 2,5 cm s rupicama na krajevima) te dva komada "koji se iskazuju kao čekići" (Ljubić 1880: 92-93). Lanac od karika i dvije pločice J. Maroš je prodao nekom zlataru iz Vukovara, a ovaj pak zlataru u Budimpeštu, što nam potvrđuju zapisnik od 6. 4. 1880. te Ljubićevo pismo od 1. 4. iste godine, upućeno odjelu za unutarnje poslove u Budimpešti.

SJEKIRE

Iako za srebrnu sjekiru nema direktnih analogija među poznatim nalazima, određene tipološke osobine ipak omogućuju usporedbe. Tip sjekire s cilindričnim produžetkom za nasad drška je poznat i vrlo raširen u vučedolskoj kulturi (Durman 1983: 59-65). Ustaljeno je mišljenje da se tip sjekira s tuljcem za nasad razvio iz zajedničkog prototipa koji je vjerojatno potekao iz kavkaske regije, a na zapad se i jug proširio seobom stepskih naroda (Gimbutas 1965: 42; Durman 1983: 64-65).

U klasičnoj fazi vučedolske kulture gornji dio sjekira je konveksan, a u kasnoj je ravan od cilindričnog produžetka za nasad drška do vrha oštrice (Durman 1983: 60). Iz kasne faze vučedolske kulture (horizont prijelaza iz eneolitika u ranu broncu) poznati su kalupi ovoga tipa iz Velike gradine u Varvari, Debelog Brda, Alihodža i Ljubljanskog barja (Čović 1976; 1984: 121; Durman 1984: 49).

Sjekirama iz Starih Jankovaca najsljednija je sjekira iz Male Grude (Parović-Pešikan & Truhović 1971),

koja pripada tipu Kozarac (Žeravica 1993: 26, br. 81),¹ iako je kod primjeraka iz Starih Jankovaca gornji dio zaobljeniji. Osim toga, sjekira iz Starih Jankovaca ima duži nasadnik. Sjekira iz Male Grude ima facetirani cilindrični tuljac za nasad drška i zlatan poklopac na vanjskoj strani. Ona predstavlja daljnji korak u razvoju vučedolske bojne sjekire i njezinu najmlađu fazu. Osim tog nalaza, tumul u Maloj Grudi sadržavao je i zlatni trijangularni bodež, pet zlatnih karičica za kosu te keramičke ulomke. Većina autora mišljenja je da su metalni predmeti nađeni u grobu egejskog podrijetla (Dimitrijević 1979: 322-323). B. Dimitrijević smatra kako je sjekira, kao simbol statusa, rađena po narudžbi (Dimitrijević 1997: 121). M. Parović-Pešikan mišljenja je da je import sjekire u Maloj Grudi bio početni impuls razvoja ovog tipa sjekire i da se ona s juga širi prema sjeveru. Smatra da su najraniji oblici elegantni, sa zaravnjenim gornjim dijelom, a da oblici koji idu na sjever postaju zaobljeniji i teži te smatra da bi bila ispravna uporaba naziva tip Mala Gruda za taj tip sjekira (Parović-Pešikan 1985: 21-26).

METALURGIJA SREBRA

Za razliku od relativno ranog iskorištavanja zlata i bakra, a nakon toga i bronce, srebro tijekom ranih metalnih razdoblja prapovijesti čini se nije imalo neku izrazitiju privlačnost, čemu dobrim dijelom pridonosi njegova relativna rijetkost u samorodnom stanju. Može ga se naći u kombinaciji sa zlatom, koje u samorodnom stanju praktički niti ne sadrži nijedan drugi element osim srebra, i to u opsegu od 5 do 50 posto (Lambert 1998: 201). Ako takva legura sadrži više od 20 posto srebra, govorimo o elektrumu.

Ipak, najveći dio prapovijesnog srebra dobivao se procesom izdvajanja iz olovne rude (najčešće prirodnog olovnog sulfida, galene, PbS), procesom koji se naziva kupelacija. Smatra se kako se ovaj postupak koristio za izdvajanje srebra još od sredine 4. tis. pr. Kr. (Pernicka 1990: 58). Za arheologe je od iznimne koristi činjenica da srebro dobiveno kupelacijom uvijek sadrži određeni postotak olova, između 0.05 i 2 posto, čime se razlikuje od samorodnog srebra te onog dobivenog iz zlatne rude. Dodatna korist od prisustva olova sastoji se u tome što se analizom olovnih izotopa može pokušati ustanoviti ležište upotrebljene sirovine. Preliminarne analize jankovačkih sjekira, izvršene metodom renegeenske fluorescencije - EDXRF (sl. 2), pokazale su zamjetnu količinu olova.² Shodno tome, uvjereni smo kako je srebro uporabljeno za izradu sjekira dobiveno kupelacijom.

U trenutku dok ne raspolažemo s potpunijim analizama, u pokušaju ubikacije mjesta podrijetla sirovine

ili predmeta, odnosno barem ideje za njihov nastanak, poslužit ćemo se od ranije poznatim podacima.

U kasnom eneolitiku srebro se javlja u vrlo skromnim razmjerima, dok je omiljen i čest materijal u željeznom dobu. Rude bogate srebrom zastupljene su na centralnom i zapadnom Balkanu, međutim eksploatirane su tek od željeznog doba (Gržetić-Jelenković 1995; Jovanović 1995). Od srebrnih predmeta, najzanimljivijima za našu temu mogu se smatrati nalazi srebrnog oružja, prije svega nekoliko bodeža, no iznad svega rijetki primjerci srebrnih sjekira. Uz četiri sjekire iz ostave Peršinari (Mozsolics 1965-6), za nas je najvažnija sjekira iz bogato opremljenoga groba iz tumula u Maloj Grudi, koja je ujedno i oblikom najbliža analogija jankovačkim sjekirama (Parović-Pešikan & Trbuhović 1971). Srebrni nakit u kulturi grobova-jama (*Pit-grave culture*) u kasnom eneolitiku Podunavlja zastupljen je u tri kategorije: spiraloidne sljepoočničarke, ukrasi za kosu u obliku karika ili alki i ukrasi polumjesečastog oblika. Javljaju se u vrlo skromnom izboru i vrlo su tipološki učestali (Kalicz 1968: 35-36; Ecsedy 1979: 43; Jovanović 1995: 32). Ukrasi za kosu izrađeni od srebrnog lima poznati su također i u Glockenbecher kulturi (Hásek 1989: 51-52; Primas 1996a: 56; 1996b: 110). Znatno ranije dobivanje i uporaba srebra zabilježena je na istočnom Sredozemlju. Na Kikladima je utvrđeno i rudarstvo tj. eksploatacija srebra krajem kasnog neolitika. Srebrne sljepoočničarke iz kasnotripoljskih nekropola lokalne su proizvodnje, ali je srebro, najvjerojatnije, ipak uvezeno. Sve to govori da podrijetlo srebra u kasnom eneolitiku/ranom brončanom dobu treba tražiti na području Anatolije, Kiklada i Atike (Primas 1996a: 55-56). Ustaljeno je mišljenje da se kao dokaz o nekorištenju lokalnih balkansko-karpatških ležišta srebra može uzeti upravo činjenica da je srebrni nakit najviše zastupljen u primorskom pojasu, odnosno u užem Podunavlju, dok je u unutrašnjosti nalaza znatno manje (Jovanović 1995: 33-34). Upotreba srebra veže se na području Karpatske kotline i Podunavlja s ekspanzijom kulture grobova-jama i njoj srodnih kultura sličnog podrijetla, a pouzdani su također i kontakti stepskog eneolitika s Egejom, ali selektivnog karaktera (Jovanović 1995: 35).

Pitanje je kako interpretirati arhivsku bilješku o zlatnim nalazima, nađenima sa sjekirama. Navodni "lanac" je u stvari niz okruglih zlatnih karika, kod kojih "kraj s krajem nije bio sastavljen, nego je jedan kraj na drugom ležao". Pretpostavimo li da spomenuti zlatni nalazi čine jednu zatvorenu cjelinu sa sjekirama (to dakako treba uzeti s rezervom), interpretacija navedene bilješke znatno je olakšana. Naime, zlatne karike s prebačenim krajevima razmjerno su čest nalaz

¹ Za ostale bakrene sjekire s cilindričnim produžetkom za nasad drška tipa Kozarac vidi, Žeravica 1993: 22-32.

² Analize je napravio Siniša Repec iz Državnog inspektorata RH na čemu mu najsrdačnije zahvaljujemo.

s kraja eneolitika i početka brončanoga doba, kako na Sredozemlju tako i u unutrašnjosti kontinenta. Uglavnom se smatraju karičicama za kosu (njem. *Lockenringe*, eng. *hair-rings*), a kako navodi A. Mozsolics (1968: 19), zlatni primjerci nalaze se prije svega u ostavama (npr. Cofalva, Smig). Ipak, nisu rijetki niti u grobovima, kako pokazuje primjer mokrinske nekropole (Girić 1971: 228-229).

Dvije zlatne "pantlike" (tj. dvije ukrasne pločice-trake s udubljenim točkicama na krajevima), jednako se dobro uklapaju u horizont koji nas zanima, sudeći po brojnim sličnim nalazima u bližoj i daljoj okolini (po dimenzijama najbližije su zlatne trake iz Čepina, vidi Vinski 1959: 225, sl. 78, 79).

SJEKIRE KAO SIMBOLI

Par srebrnih sjekira poput ovih iz Starih Jankovaca prije svega je imao funkciju iskazivanja statusa njihovoga vlasnika. Bez obzira na to jesu li bile korištene prigodom obavljanja neke kultne radnje, ili su predstavljale tek pasivni element statusa, namijenjene pokazivanju, moguće je zaključiti kako je onaj tko ih je posjedovao imao određenu povlaštenu ulogu, bilo kao imućniji ili kao moćniji član društva, ili pak kao oboje. Vrlo je teško na temelju vankontekstualnih nalaza ponuditi definitivne odgovore, pa čak i u slučaju ovako vrijednih predmeta. Kako nismo sigurni niti u to radi li se o ostavi ili o grobnom nalazu (druge mogućnosti su manje vjerojatne), mogućnost relevantne komparacije time je dodatno smanjena.

Antropolozi uglavnom razlikuju nekoliko kategorija društvenog uređenja, pa se tako prema klasifikaciji E. Servicea (Service 1962) društva mogu podijeliti na družine (primitivne skupine lovaca i sakupljača), segmentarna društva (plemena), (nad-)plemenske saveze te države. Za svaku kategoriju postoji više-manje karakterističan model privređivanja, naseljavanja, odnosa unutar zajednice te duhovnog ustrojstva (Renfrew & Bahn 2000: 166).

Dok se neolitička društva najčešće tumače kao zajednice ravnopravnih članova, temeljene na rodovskom uređenju, u bakrenom i brončanom dobu situacija se stubokom mijenja. Društveno ustrojstvo uglavnom se kretalo između rodovske i plemenske organizacije te ponegdje nadplemenskih saveza (eng. *chiefdom*). Pokazatelji kao što su hijerarhija naselja, razlike u bogatstvu i položaju pogrebnih mjesta te prisutnost luksuznih predmeta koji ukazuju na rang, status i društveni prestiž njihovih vlasnika, rječiti su pokazatelji da je došlo do uznapredovalih razlika među pripadnicima zajednice.

Prema navedenim analogijama izvjesno je da sjekire iz Starih Jankovaca možemo datirati krajem, odnosno drugom polovicom 3. tis. pr. Kr. Dakle, riječ je o kraju bakrenog odnosno o najranijim počecima brončanoga doba u smislu srednjoeuropske kronologije.

U tome razdoblju na ovom prostoru raspoložemo s relativno bogatim korpusom nalaza dominantnih

Sl. 1

kulturnih pojava - badenskom, kostolačkom te vučedolskom kulturom iz razdoblja kasnog eneolitika, i ranobrončanodobnom vinkovačkom kulturom. Iako o njima postoje brojni radovi, one su najvećim dijelom definirane na temelju keramičkog materijala, što je ujedno poslužilo i kao osnova za njihovu unutarnju periodizaciju.

O postojanju društvene raslojenosti možemo zaključivati na temelju određenih čimbenika koji ukazuju na različitost. Na regionalnom planu, postoje pokazatelji određene hijerarhije naselja, s Vučedolom i Sarvašem na vrhu, o čemu ponajprije svjedoči njihov karakteristični oblik *tella*, rijedak u ovome području (Durman 1995). Na lokalnom planu, vučedolski Gradac, za trajanja vučedolske kulture, nesumnjivo je imao ulogu sjedišta najutjecajnijeg čovjeka ili grupe u naselju (Forenbaheer 1995: 23). U prvo vrijeme mogao je to biti glavari najutjecajnijeg roda, no s vremenom, kako se zajednica usložnjivala, njegova uloga mogla je prerasti u onu plemenskoga poglavice (Tasić et al. 1979: 458). Njegov utjecaj mogao je počivati na različitim temeljima, a kontrola odnosno vlast nad lokalnom zajednicom u kasnijem razdoblju vjerojatno je uključivala i utjecaj nad širom društvenom okolinom (tj. naselja unutar regije).

Na razmjerno različitu važnost pojedinaca unutar zajednice nerijetko ukazuju karakteristike sahranjivanja. Neolitičko društvo više-manje ravnopravnih članova karakterizirano je uniformnošću pogrebnog rituala, koji uglavnom ne bilježi značajnije razlike, no s izdvajanjem određenih segmenata društva počinju se i u tom segmentu događati bitne promjene.

Na prostoru koji nas zanima, te na okolnome teritoriju tijekom 3. tis. pr. Kr. zabilježen je niz "monumentalnih" grobnica (npr. Vojlovica, Batajnica, Vojka: Jovanović 1979, Girić 1987), kao i onih kod kojih važnost pokopane osobe nije iskazana toliko arhitektonskom izvedbom koliko prilozima položenima uz pokojnika. Predmeti u grobovima mogu ukazati na pripadnike jednog izdvojenog sloja (po rangu, statusu

ili prestižu). Neovisno o tome nalaze li se kao prilog pokojniku ili unutar nekog drugog arheološkog konteksta, moguće je identificirati jednu specifičnu klasu predmeta, koji su evidentno služili za iskazivanje društvenog prestiža ili kao simboli statusa, što nije uvijek moguće razlikovati. Naše sjekire nesumnjivo se mogu promatrati na taj način, kao reducirani oblik pojedinih bogatih primjera, poput Varne (Biegel et al. 1986), od koje ih dijele više vremenske nego kulturološke ili socijalne razlike. Prostorno, kronološki i tipološki bliži primjer bi svakako predstavljao već spomenuti kneževski grob iz Male Grude (Parović-Pešikan & Truhović 1971).

U većini prapovijesnih društava postojao je relativno ograničen skup predmeta i materijala posebne vrijednosti. Tako je na primjer zlatu i zlatnim izrađevinama vrijednost pridavana gotovo u svim društvima. Tome se mogu pridodati i neki drugi metali, zatim raznovrsni minerali, školjke, slonova kost i tako dalje. Predmeti fine izrade, zatim oni od posebnih materijala, te različiti predmeti stranog podrijetla, imaju karakteristike koje ih izdvajaju iz okvira standardnih, svakodnevnih proizvoda.

Na području koje nas zanima možda je najbolji primjer za to relativno bogat korpus zlatnih nalaza (Vinski 1959) kojih se tijekom 3. i 2. tis. pr. Kr. nalazi po čitavoj kontinentalnoj Hrvatskoj te njenoj široj okolici. Iako od manje prestižnog materijala, sjekire iz Starih Jankovaca mogu se ubrojiti u istu kategoriju predmeta, u pravilu rezerviranih za jedan povlašteni, elitni sloj društva.

ELITE

Pitanje nastanka elita, odnosno izdvajanja određenog društvenog sloja, još uvijek je kamen spoticanja među stručnjacima. I dok postoje različiti modeli koji smjeraju ponuditi jednu univerzalnu shemu društvenog raslojavanja, čini se izvjesnim da se, zbog različitih čimbenika koji na taj proces utječu, u svakom pojedinačnom slučaju mora računati na specifične uvjete ostvarenja toga procesa.

Sam pojam elite može se promatrati s nekoliko aspekata. Obično razlikujemo tri vida stratifikacije: po bogatstvu, prestižu i moći (sili). Shvaćanje pojmova kao što su rang, status, prestiž, moć razlikuju se od jednog do drugog stručnjaka. Primas (1996b: 157) npr. smatra da status odražava društveno poimanje određenih pozicija u zajednici, dok je "prestiž" termin koji se upotrebljava za vrednovanje određenih društvenih razlika koje ne ulaze u okvir upravljačke, odnosno vladarske moći. Kod nekih drugih autora (npr. Chirot 1994: 20) status i prestiž su sinonimi.

Strogo uzevši, iako se za ljudska društva ne može uvijek staviti znak jednakosti između bogatstva, moći i ranga, u uvjetima bakrenoga i ranoga brončanog doba na osnovi isključivo arheološke građe najčešće neće biti moguće uočiti razliku.

Postoje različiti načini upravljanja društvom. Tako Earle (1995: 3) pravi razliku između vlasti (*authority*),

moći (*power*) i kontrole (*control*), pri čemu prvi termin podrazumijeva pravo i odgovornost upravljanja, dok se drugi prvenstveno odnosi na karakter upravljanja i uključuje barem djelomično element sile. Posljednji pojam odnosi se na ograničavanje pristupa sredstvima na kojima počiva vodeća uloga izdvojene grupacije.

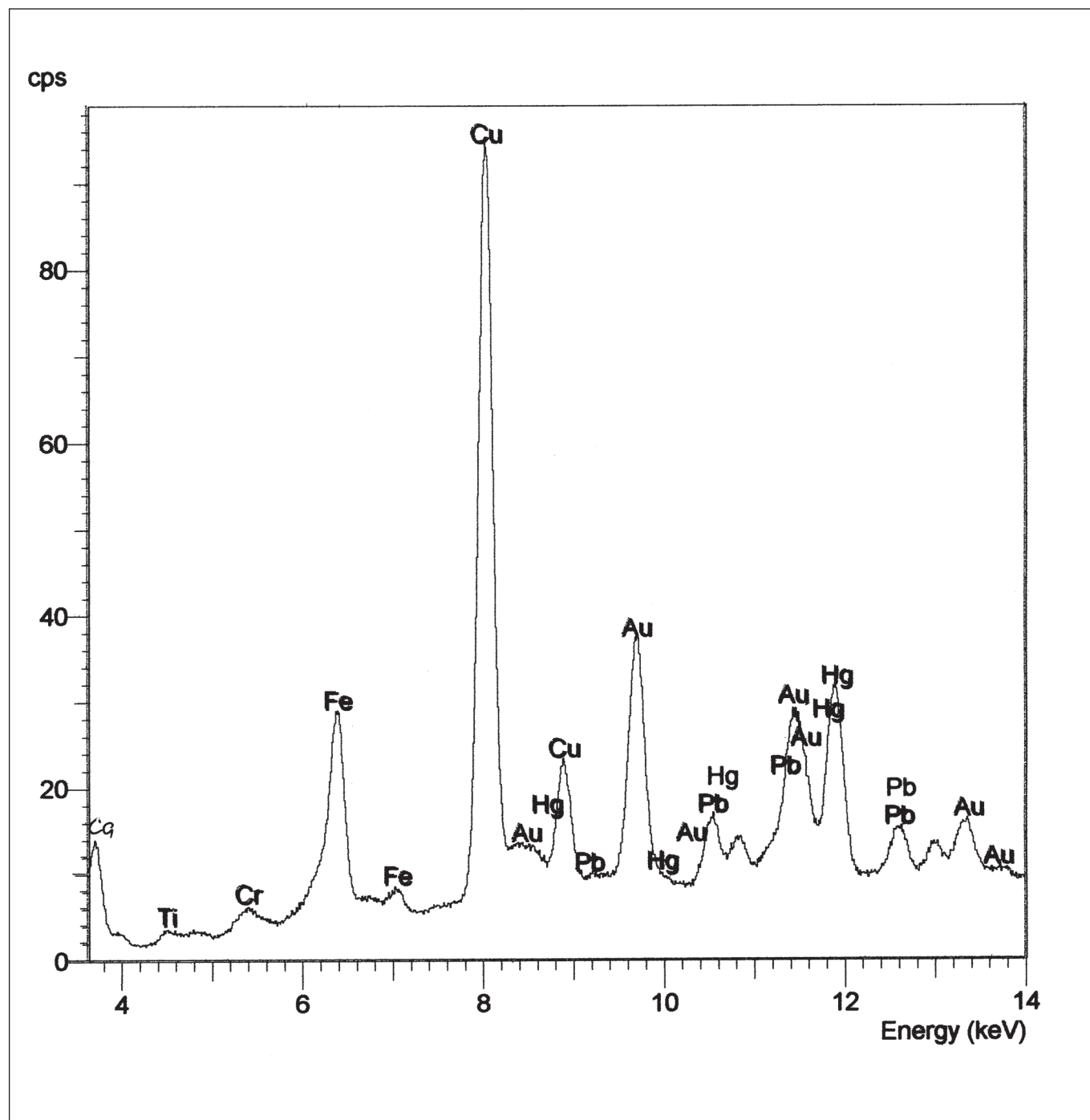
U nastojanju za održavanjem vodeće pozicije u zajednici, vode se mogu oslanjati na različite izvore moći, kao što su utjecanje na društvene odnose unutar zajednice, upravljanje gospodarstvom, odlučivanje o vojnim i ratničkim pitanjima, te kontrola ideologije, ponajčešće kombinacijom dvaju ili više njih. Prema Earleu (1997: 4), "*Opseg i stabilnost vođine političke pozicije uvjetovani su najvećim dijelom time proizlazi li njegova moć iz društvenih odnosa, gospodarstva, vojne moći ili iz ideologije*".

Uloga vrijednih, rijetkih, prestižnih predmeta u tom je kontekstu od izuzetnog značenja. Kao prvo, skupocjeni predmet strane provenijencije već samim svojim izgledom, a ponekad i jedinstvenošću, izaziva divljenje zajednice. Ondje gdje su rang i status nasljedni, takav predmet u vlasništvu vode smatra se nečim prirodnim, čime se opravdanost njegovog položaja dodatno učvršćuje. Iz toga slijedi da ako takav predmet po shvaćanju zajednice ima inherentnu kvalitetu atributa elite, netko tko ne pripada tome rangu, a u posjedu je predmeta te kategorije, zapravo cilja na stjecanje prestiža u toj zajednici. Gledano na taj način, i predmete pronađene izvan direktnog konteksta nalazišta možemo promatrati kao simbole moći ili prestiža u širem kontekstu vremena i prostora njihova nastanka i upotrebe.

Međutim, za konkretnu interpretaciju uloge pojedinih predmeta kontekst je ipak neophodan. Za jankovačke sjekire ne možemo tvrditi da su pripadale nekom starješini ili vladaru jer to nemamo mogućnosti provjeriti. Ako i jesu, možda su ubrzo nakon nabavke prosljeđene nekom vođi klana, na čijoj je podršci počivala starješina moć, odnosno kome god je već na ovaj način starješina našao za shodno zahvaliti.

Ne treba gubiti iz vida niti mogućnost potpuno drugačije sudbine, one namjernoga trošenja, uništavanja ili poklanjanja vrijednosti, čiji je pravi smisao dokazivanje bogatstva odnosno moći. Ovaj princip funkcionira na razini kompeticije s istovrsnim slojem predstavnika drugih socijalnih jedinica, no i unutar vlastite zajednice. Ovakav način kompeticije unutar različitih društava bogato je etnografski dokumentiran (npr. *potlatch* - gozbe indijanaca s pacifičke obale Sjeverne Amerike).

Sličan smisao javnog, naglašenog, odricanja od bogatstva u funkciji potvrđivanja društvenog poretka ili želje za stvaranjem novog, mogao bi se naći i u praksi žrtvovanja vrijednih predmeta, što se u arheološkom smislu očituje u vidu votivnih ostava. Skloni smo ustvrditi da primarna funkcija votivnih ostava nije bio pokušaj utjecanja na reakcije božanstava, već na reakcije članova zajednice. Navedenu praksu promatramo kao potvrdu ideje da je brončanodobna religija velikim dijelom imala ulogu osiguravatelja ideološke podloge vlasti.

Sl. 2

I konačno, kako su naše sjekire ipak ponajprije bile roba, ne može se isključiti mogućnost da su pripadale nekom trgovcu, ne doprijevši nikada do nekog pojedinca iz kategorije o kojoj ovdje raspravljamo. Bez valjanoga konteksta, mogućnosti je bezbroj.

Kako je već rečeno, još uvijek se traga za preciznijim modelom nastanka i razvoja društvenih elita. M. Sahlins (Sahlins 1958) smatrao je kako već porast poljoprivredne proizvodnje iznad nivoa neophodnog za preživljavanje dovodi do raslojavanja unutar društva, pri čemu na važnosti dobiva starješina zajednice, čija je uloga da rukovodi i organizira raspodjelu viška dobara.

Za razliku od paleolitičkih lovačkih družina, društvo koje već posjeduje zametke raslojavanja pristupit će raspodjeli na bitno različit način, pri čemu će uloga onoga tko vrši raspodjelu (starješine, vođe ili poglavice) biti odlučujuća. I dok su paleolitički lovci mogli jednostavno raspodijeliti među članovima svoje zajednice uhvaćenu lovinu, pri čemu je glavnu riječ mogao voditi najbolji lovac, slojevitija društva bakrenog i brončanog doba s mješovitim sustavom gospodarstva zahtijevaju raspodjelu različitih dobara, što znači da osobna vrijednost pojedinca u nekom od segmenata (lov, zemljoradnja, izrada metalnih ili keramičkih izrađevina itd.) nema odlučujućeg udjela u takvoj

raspodjeli. Na taj se način vodi otvara mogućnost efektivne kontrole nad svim vidovima funkcioniranja zajednice, pri čemu je brojnost članova zajednice obrnuto proporcionalna pristupu informacijama i utjecaju na odluke. Dugoročno, tendencija elite za zadržavanjem vlasti dovest će do sustava nasljeđivanja statusa. Brojne studije brončanodobnih društvenih struktura Europe pokazuju da su tadašnje elite velikim dijelom bile nasljedne (Gilman, 1981: 1).

Kod nadplemenskih saveza obično postoji hijerarhija naselja, s centralnim naseljem kao poveznicom između svih dijelova šire zajednice, na političkom, društvenom, gospodarskom te religijskom polju. Navedene karakteristike takvoga naselja odražavaju stečenu moć povlaštenoga sloja društva, koja proizlazi iz jedne ili kombinacije više funkcija: ideološke, gospodarske, vojne odnosno političke (Mannov "IEMP" model: Mann 1986, prema Harding 2000: 392).

Funkcionalno gledano, što je sustav privređivanja kompleksniji, to je status elite odnosno izdvojenog sloja nedodirljiviji. Pojavom i razvojem metalurgije, uzevši u obzir njenu važnost za prapovijesnog čovjeka, društva su dobila na složenosti. Uključivanjem u regionalne sustave razmjene lokalne zajednice prihvale su barem jednim dijelom i vanjske sustave vrijednosti. Ovisno o svojim resursima, svaka sredina se mogla uključiti na svoj način, nudeći "tržištu" poljoprivredne proizvode, stoku, keramičke ili metalne izrađevine itd.

A. Durman (1988: 20; 2002: 11) je iznio mišljenje kako je društveno raslojavanje u vučedolskoj kulturi bilo posljedica unapređivanja stočarstva te metalurgije. Gilman (1981: 5) smatra kako unapređivala metalurgija i prisustvo metalnih izrađevina ukazuju na postojanje stratifikacije, no ne predstavljaju njezin uzrok.

Za Dimitrijevića (1979: 330), temelj za izdizanje lokalne elite u vučedolskoj kulturi predstavljala je specijalizacija unutar zajednice, koja je postala moguća uslijed akumuliranih viškova (stočarstvo se naglašava kao dominantna akumulativna grana poljoprivrede, no zemljoradnju ipak ne bi trebalo automatski isključiti). On smatra da je ključni element bio lov, te da su se oni koji su se specijalizirali u toj djelatnosti profilirali kao jedan snažan, militantni segment društva, kojemu je onda po tome modelu pripala vodeća uloga u zajednici. To je gledište blisko funkcionalističkom "konfliktnom" modelu uzdizanja elitnog sloja, pri čemu su potrebe obrane i ratništva shvaćene kao osnovni poticaj za nastanak elitnog sloja.

Za razliku od konfliktnog modela, suprotno funkcionalističko gledište razmatra nastanak i održavanje elita kroz pitanja društvene koristi od njihovoga djelovanja, u što bi ulazili elementi kao što su raspodjela dobara, upravljanje trgovinom, rukovođenje ratnim

pohodima ili obranom, te druge "menadžerske" funkcije poput organiziranja i izvedbe zajedničkih poslova, kao i drugih radnji usmjerenih na korist zajednice.

Za nastanak, razvoj te održavanje elite neophodna je osim materijalne (resursi) i populacijska baza. Kako Gilman (1981) objašnjava, u uvjetima razmjerno slabe naseljenosti, neolitičke zajednice imale su jednu veliku prednost za onaj segment populacije kojem ne bi odgovarao eventualni pokušaj uzurpacije vlasti ili moći - ne uspiju li ga spriječiti na drugi način, nezadovoljni članovi zajednice imali su mogućnost odlaska na novo područje, gdje su mogli nastaviti živjeti na sličan način kao i do tada, budući da je zemlje bilo dovoljno. Oni se pri tome nisu morali mnogo čega odreći - nova polja dobra su kao i stara, a ponekad i bolja. Neprilika nastaje kada takav odlazak postaje preskup, ili kad novih površina više nije moguće naći. Na primjer, ukoliko je u obradu zemlje uloženo previše truda, primjerice gnojdbom, navodnjavanjem, sadnjom dugotrajnijih nasada itd., taj minuli rad predstavlja kapital kojeg se nitko neće rado odreći. Pitanje je u kojoj je mjeri taj model primjenjiv u uvjetima eneolitika ili rane bronce u našim kontinentalnim krajevima, no navedena "pasivnost" populacije barem je jednim dijelom mogla predstavljati olakotnu okolnost za izdvajanje jednog užeg sloja.

ZAKLJUČAK

Prema analogijama sjekire iz Starih Jankovaca možemo datirati krajem 3. tis. pr. Kr. Na području istočne Slavonije tada egzistira vinkovačka kultura, dok zapadno od istočnog ruba Požeške kotline egzistira kasna faza vučedolske kulture (stupanj C) (Marković 2002: 35). Kako nam je već od ranije poznato u Starim Jankovcima otkriveni su ostaci naselja vinkovačke kulture. Riječ je o jednoslojnom naselju na prirodnoj povišenoj lesnoj gredi (Ložnjak 2001: 35, 36).³ Osim toga, iz nedalekog Oroljaka iz istog horizonta potječe i ostava zlatnog nakita (Pandžić 1974). Za pretpostaviti je dakle da su sjekire pripadale nosiocima vinkovačke kulture.

Nalaz iz Starih Jankovaca doima se kao jedinstvena cjelina namijenjena jednoj osobi. Je li pak riječ o ostavi ili grobu, na osnovi postojećih podataka nismo u mogućnosti kazati. Činjenica da se radi o dvije sjekire sugerirala bi da je u pitanju ostava, no i u grobovima je moguće naći na par sjekira (npr. grob 43 iz Varne: Ivanov - Nikolov 1986: 131).

Analizom je ustanovljeno da sjekire osim velike količine srebra u tragovima sadrže bakar i zlato te olovo što bi nam sugeriralo da je srebro za izradu sjekira dobiveno kupelacijom. Kako je ustaljeno mišljenje

³ U Arheološki muzej u Zagrebu 1906. dospjela su dva vrča vinkovačke kulture pronađena vjerojatno pri izgradnji kuće Pavla Križaka, vidi Dimitrijević 1956: 6, T. V: 32-33.

da je kroz razdoblje eneolitika i ranog brončanog doba srebro egejskog podrijetla, a da se na području Karpatske kotline i Podunavlja veže uz ekspanziju kulture grobova-jama i njoj srodnih kulturnih pojava, za pretpostaviti je da i naši primjerci nisu lokalne proizvodnje. Kako je oblik sjekira vučedolskog podrijetla mišljenja smo, kao i za primjerak iz Male Grude, da su rađene po narudžbi.

Arhivska bilješka o postojanju zlatnog nakita (*lockenringa* i ukrasnih traka za glavu) uklapa se također u sliku koja nam je poznata o nosiocima vinkovačke

kulture. Nakit pronađen u sklopu vinkovačke kulture (iz Orolika i Gradine na Bosutu kod Šida, vidi Pandžić 1974; Tasić 1984, 22-23, Dimitrijević 1997: 75,76) pokazuje da se nošnja dosta promijenila u odnosu na vučedolsku kulturu. Naime izrada nakita potpuno je strana vučedolskoj kulturi te ju treba vezati s etnikom, odnosno s impulsima s juga koji sudjeluju u formiranju vinkovačke kulture. Međutim, vidljivo je da nakit pronađen u sklopu vinkovačke kulture pripada srednjoeuropskoj proizvodnji, dok je izrada oružja i dalje vezana za vučedolsku tradiciju.

POPIS LITERATURE

- Biegel et al. 1986 G. Biegel: *Das erste Gold der Menschheit. Die älteste Zivilisation in Europa.* Freiburg.
- Chirot 1994 D. Chirot: *How societies change.* London: Sage.
- Čović 1976 B. Čović: Metalurška djelatnost vučedolske grupe u Bosni. Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja XIII/11. Sarajevo. 105-115.
- Čović 1984 B. Čović: Praistorijsko rudarstvo i metalurgija u Bosni i Hercegovini - stanje i problemi istraživanja. Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja XXII/20. Sarajevo. 111-144.
- Dimitrijević 1956 S. Dimitrijević: Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture. *Opuscula Archaeologica* I. Zagreb. 5-49.
- Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević: Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks. U: *Praistorija jugoslovenskih zemalja III - Eneolit.* Sarajevo. 267-341.
- Dimitrijević 1997 B. Dimitrijević: *Uloga vučedolske kulture u genezi njezinih nasljednika.* Neobjavljeni magistarski rad. Zagreb.
- Durman 1983 A. Durman: Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa. *Opuscula Archaeologica* 8. Zagreb. 1-87.
- Durman 1984 A. Durman: Ostava kalupa vučedolskog ljevača bakra iz Vinkovaca. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9. Zagreb. 37-52.
- Durman 1988 A. Durman: *Vučedol, treće tisućljeće p.n.e.* Zagreb: Muzejsko-galerijski centar.
- Durman 1995 A. Durman: Psihologija naseljavanja telova. *Histria Antiqua* 1. Pula. 153-158.
- Durman 2002 A. Durman: Spondylus - najranija europska "vrijednosnica". *Numizmatičke vijesti* 1 (55). Zagreb. 5-15.
- Earle 1997 T. Earle: *How chiefs come to power? The political economy in prehistory.* Stanford University Press.
- Ecsedy 1979 I. Ecsedy: *The people of the pit-grave kurgans in eastern Hungary.* *Fontes Archaeologici Hungariae.* Budapest.
- Forenbaher 1995 S. Forenbaher: Vučedol: graditeljstvo i veličina vučedolske faze naselja. *Opuscula Archaeologica* 19. Zagreb. 17-25.
- Gilman 1981 A. Gilman: The development of social stratification in Bronze Age Europe. *Current Anthropology* 22. 1-24.
- Gimbutas 1965 M. Gimbutas: *Bronze age cultures in central and eastern Europe.* Mouton & co. The Hague.
- Girić 1971 M. Girić: *Mokrin - nekropola ranog bronzanog doba, I.* *Dissertationes et monographiae.* Tom XI. Arheološko društvo Jugoslavije. Beograd.
- Girić 1987 M. Girić: Die Erforschung der äneolitischen Hügelgräber im nördlichen Banat. U: *Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolitischen periode.* Internationales Symposium Donji Milanovac 1985. Beograd. 71-76.
- Gržetić & Jelenković 1995 I. A. Gržetić & R. J. Jelenković: Osobine srebra i njegova nalazišta u Srbiji. U: *Radionice i kovnice srebra.* Monografije, knjiga 9. Narodni muzej. Beograd. 13-29.
- Harding 2000 A. Harding: *European societies in the Bronze Age.* Cambridge world archaeology.
- Hásek 1989 I. Hásek: Die ältesten Gold- und Silberfunde Mitteleuropas. *Praehistorica* XV. Praha. 49-54.
- Ivanov & Nikolov 1986 I. S. Ivanov & V. Nikolov: Katalog. U: Biegel G. *Das erste Gold der Menschheit. Die älteste Zivilisation in Europa.* Freiburg. 51-137.
- Jovanović 1979 B. Jovanović: Stepska kultura u eneolitskom periodu Jugoslavije. U: *Praistorija jugoslovenskih zemalja III - Eneolit.* Sarajevo. 381-395.
- Jovanović 1995 B. Jovanović: Srebro u ranoj praistoriji centralnog Balkana. U: *Radionice i kovnice srebra.* Monografije, knjiga 9. Narodni muzej. Beograd. 31-38.
- Kalicz 1968 N. Kalicz: *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn.* *Archaeologia Hungarica* XLV. Budapest.
- Lambert 1998 J. Lambert: *Traces of the past: Unraveling the secrets of archaeology through chemistry.* Perseus Publishing.
- Ložnjak 2001 D. Ložnjak: Nalazišta brončanoga doba na vinkovačkom području. Prilozi 18. Zagreb. 33-61.

- Ljubić 1880 Š. Ljubić: Odkriće blaga u Starih Jankovcih vukovarske podžupanije. *VHAD II.* Zagreb. 92-93.
Majnarić-Pandžić 1974 N. Majnarić-Pandžić: Der Goldfund aus Orolik bei Vinkovci. *Archaeologia Iugoslavica XV.* Beograd. 21-26.
- Mann 1986 M. Mann: *The sources of social power.* Cambridge University Press.
- Marković 2002 Z. Marković: Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj. *Prilozi* 19. Zagreb. 31-45.
- Mozsolics 1968 A. Mozsolics: Goldfunde des Depotfundhorizontes von Hajdusámson. *Bericht der Romisch-Germanischen Kommission* 46-47. Berlin. 1-73.
- Parović-Pešikan & Trbuhović 1971 M. Parović-Pešikan & V. Trbuhović: Iskopavanja tumula ranog bronzanog doba u Tivatskom polju. *Starinar n.s. XXII.* Beograd. 129-144.
- Parović-Pešikan 1985 M. Parović-Pešikan: Neki novi aspekti širenja egejske i grčke kulture na centralni Balkan. *Starinar n.s. XXXVI.* Beograd. 19-49.
- Pernicka 1990 E. Pernicka: Gewinnung und Verbreitung der Metalle in prahistorischer Zeit. *Jahrbuch RGZM* 37,1. Mainz. 21-129.
- Primas 1988 M. Primas: Waffen aus Edelmetall. *Jahrbuch RGZM* 35,1. Mainz. 161-185.
- Primas 1996a M. Primas: Frühes Silber. U: *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag.* Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest. 55-58.
- Primas 1996b M. Primas: *Velika Gruda I - Hügelgräber des frühen 3. Jahrtausends v. Chr. im Adriagebiet - Velika Gruda, Mala Gruda und ihr Kontext.* Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 32. Bonn.
- Renfrew & Bahn 2000 C. Renfrew & P. Bahn: *Archaeology. Theories, methods and practice.* London: Thames & Hudson.
- Sahlins 1958 M. Sahlins: *Social stratification in Polynesia.* Seattle: University of Washington Press.
- Service 1962 E. R. Service: *Primitive social organization: An Evolutionary Perspective.* New York: Random House.
- Tasić et al. 1979 N. Tasić & S. Dimitrijević & B. Jovanović: Zaključna razmatranja. U: *Praistorija jugoslovenskih zemalja III - Eneolit.* Sarajevo. 417-460.
- Tasić 1984 N. Tasić: Die Vinkovci-Kultur. U: *Kulturen der Frühbronzezeit in Karpatenbeckens und Nordbalkans.* Beograd. 15-32.
- Vinski 1959 Z. Vinski: O prehistorijskim zlatnim nalazima u Jugoslaviji. *Arheološki radovi i rasprave I.* Zagreb. 207-236.
- Žeravica 1993 Z. Žeravica: Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina. *Prähistorische bronzefunde IX,* 18. Berlin.

* Crtež je izradila Miljenka Galić, a fotografiju Damir Doračić na čemu im zahvaljujemo.

SUMMARY

PAIR OF SILVER AXES FROM STARI JANKOVCI

Key words: axes with cylindrical shaft, silver, Early Bronze Age, Vinkovci culture, social stratification, elite

The Archaeological Museum in Zagreb keeps two silver axes from Stari Jankovci (Fig. 1, T.1). The axes with a cylindrical shaft were found together with gold finds that, unfortunately, never reached the Museum. One axe (T.1:1) is completely preserved (length 10,8 cm, shaft height 9,4 cm), while only the blade is preserved of the other one (blade length 10,8 cm).

The Archives of the AMZ contain a letter, describing how a certain Josip Maroš, while digging a ditch in his garden, unearthed a golden chain as well as two golden plaques (measuring 38 x 6 cm and 40 x 2,5 cm respectively) plus two pieces that "appear to be hammers" (Ljubić 1880: 92-93). J. Maroš sold the chain and two plaques to a goldsmith in Vukovar, who sold them to a goldsmith from Budapest, as testified by the minutes dated 6th April 1880 and a letter by Š. Ljubić to the Department of the Interior in Budapest dated 1st April of the same year.

Although there are no direct analogies for the silver axe among the known finds, certain typological traits nevertheless permit comparison. The type of axe with a cylindrical shaft is well-known and widespread in the Vučedol culture (Durman 1983: 59-65). The prevailing opinion is that this axe type developed from a single prototype originating in the Caucasus region, and spread west- and southwards with the migrations of the steppe populations (Gimbutas 1965: 42; Durman 1983: 64-65).

In the Classical phase of the Vučedol culture the upper part of the axes is convex, while in the Late phase it is flat from the cylindrical shaft to the end of the blade (Durman 1983: 60). From the Late phase of the Vučedol culture (transitional horizon from the Aeneolithic to the early Bronze Age) moulds of this type were found in Velika Gradina in Varvara, Debelo Brdo, Alihodže and Ljubljansko Barje (Čović 1976; 1984: 121; Durman 1984: 49).

The axes from Stari Jankovci have their closest analogy in the axe from Mala Gruda (Parović-Pešikan & Trbuhović 1971), which belongs to the Kozarac type (Žeravica 1993: 26, br. 81),¹ although the Jankovci specimens have a more rounded upper part, and a longer shaft. The axe from Mala Gruda has a faceted cylindrical shaft and a golden lid on the outside. It represents a further step in the development of the Vučedol battle axe, and its latest phase. Apart from this find, the tumulus from Mala Gruda contained a gold triangular dagger, five golden hair-rings, and potsherds. Most authors believe that the metal finds from the grave are of Aegean provenance (Dimitrijević 1979: 322-323). B. Dimitrijević believes that the axe, as a symbol of status, was commissioned (Dimitrijević 1997: 121). M. Parović-Pešikan holds that the import of the axe into Mala Gruda was the initial impetus

for the development of this type of axe, and that it spread northwards from the south. She thinks that the earliest shapes were elegant, with a flattened upper part, while the shapes that extend northwards become increasingly rounder and heavier; she believes that the appropriate designation for this axe type should be the Mala gruda type (Parović-Pešikan 1985: 21-26).

Contrary to the relatively early beginnings of the exploitation of gold and copper, followed by bronze, silver did not appear to have had any particular appeal during the early metal periods of prehistory, partly as the result of its relative scarcity in the native form. It can be found in combination with gold, which in its native state practically does not contain any other element but silver, in amounts between 5-50 % (Lambert 1998: 201). If such an alloy contains more than 20 % silver, it is called electrum.

Still, the majority of prehistoric silver was obtained through the process of extraction from lead ore (most often the native lead sulphide, galena, PbS), i.e. cupellation. This process was used for the extraction of silver as early as the mid-4th millennium B.C. (Pernicka 1990: 58). Silver obtained through cupellation always contains a certain percentage of lead - between 0.05 and 2 % - by which it differs from native silver and silver obtained from gold ore - a fact that makes it very useful for archaeologists. An additional benefit gained from the presence of lead is that an analysis of lead isotopes can serve to establish the provenance of the used raw material. The preliminary EDXRF analyses of the Stari Jankovci axes (Fig. 2) showed a marked quantity of lead.² Accordingly, we believe that the silver used in the production of axes was obtained by cupellation.

In the late Aeneolithic period silver appears in very scarce quantities, while in the Iron Age it is a popular and frequently used material. Ores rich in silver are present in the Central and Western Balkans, but they were not exploited before the Iron Age (Gržetić-Jelenković 1995; Jovanović 1995). Of silver artefacts, the most interesting for our topic are finds of silver weapons, namely several daggers and, above all, rare specimens of silver axes. Alongside four axes from the Persinari hoard (Mozsolics 1965-6), the most interesting for us is the axe from the richly furnished grave in the Mala Gruda tumulus. It is at the same time the closest analogy to the Jankovci axes in terms of shape (Parović-Pešikan & Trbuhović 1971).

There are three categories of silver jewellery in the Pit-grave culture in the late Aeneolithic of the Danube region: spiral temple-rings, hair-rings and crescent-shaped ornaments. They appear in a very modest selection and are typologically rather uniform (Kalicz 1968: 35-36; Ecsedy 1979: 43; Jovanović 1995: 32). Hair ornaments made of sheet silver are known from the Glockenbecher culture as well (Hásek 1989: 51-52; Primas 1996a: 56; 1996b: 110). A much earlier exploitation of silver was documented in the Eastern Mediterranean.

¹ For other copper axes of the Kozarac type, with a cylindrical shaft, see Žeravica 1993: 22-32.

² Our cordial thanks go to Siniša Repec from the National Inspectorate, who performed the analyses.

In the Cyclades the mining, i.e. exploitation of silver was documented from the late Neolithic. Silver temple-rings from the necropolises of the late Tripolye culture were produced locally, but the silver was probably imported. All this shows that the provenance of silver in the late Aeneolithic / early Bronze Age should be sought in the territory of Anatolia, the Cyclades and Attica (Primas 1996a: 33-34). The fact that silver jewellery is present mainly in the littoral and in the Danubian region, while there are much less finds in the interior is generally taken to point to the non-exploitation of local Balkano-Carpathian (Jovanović 1995: 33-34). The exploitation of silver in the Carpathian basin and in the Danubian region is connected with the spread of the Pit-grave culture and the cultures of similar origin; there were also contacts of the steppe Aeneolithic with the Aegean area, but these were of a selective nature (Jovanović 1995: 35).

It is questionable how to interpret the archive note on the gold finds that were found with the axes. The alleged "chain" was in fact a series of golden rings, with "ends that did not connect but lay one on top of the other". If we assume that these gold finds and the axes make up a closed assemblage (this assumption should, of course, be taken skeptically), the interpretation of the mentioned note becomes much easier. Namely, golden rings with overlapping ends are a relatively frequent find from the end of the Aeneolithic and the beginning of the Bronze Age, in the Mediterranean as well as in the interior of the continent. They are generally considered to be hair-rings, and according to A. Mozsolics (1968: 19), the golden specimens are mostly found in hoards (e.g. Cofalva, Smig). Still, they are not infrequent even in graves, as the example of the Mokrin necropolis shows (Girić 1971: 228-229).

Two gold plaques (i.e. ornamental plaques/bands with embossed points at the ends), fit very well within the horizon we are interested in, judging by the numerous similar finds in the nearer or wider area (in terms of dimension the closest similarity is with the golden bands from Čepin, see Vinski 1959, Fig. 78, 79).

A pair of silver axes like the ones from Stari Jankovci had the primary function of displaying the status of their owner. Regardless of whether they were used in the performance of a cult action, or served merely as a passive element of status, intended for display, it is possible to conclude that whoever owned them occupied a certain privileged position, either as a richer or as a more powerful member of society, or indeed both. It is difficult, on the basis of extracontextual finds only, to offer some definitive answers, in spite of the fact that one is dealing here with very valuable objects. Since we are not sure even of whether the find belonged to a hoard or to a grave (other possibilities are less plausible), the possibility of a relevant comparison is further diminished.

According to the mentioned analogies it is certain that the axes from Stari Jankovci can be dated to the end, i.e. the second half of the 3rd millennium B.C. In terms of Central European chronology, one talks of the end of the Aeneolithic and the earliest phases of the Bronze Age.

During this period in this region there is a relatively rich quantity of finds attributable to the dominant cultural manifestations — the Baden, the Kostolac and the Vučedol cultures from the late Aeneolithic, and the early Bronze Age Vinkovci culture. Even though there are numerous articles dedicated to these cultures, they are mostly defined on the basis of the pottery material, which at the same time served as the basis for their internal periodization.

Conclusions regarding the existence of social stratification can be drawn from certain factors that indicate differentiation. In a regional setting, there are indicators of a certain hierarchy of settlements, with Vučedol and Sarvaš at the top, as corroborated above all by their characteristic shape of *tell*, rare in this region (Durman 1995). In local terms, during the existence of the Vučedol culture the Gradac at Vučedol undoubtedly had the role of the seat of the most influential person or group in the settlement (Forenbaher 1995: 23). At first this may have been a leader of the most influential kin group, but later, as the community gained in complexity, his role may have become that of a chieftain (Tasić et al. 1979: 458). His influence may have been based on various factors, while his control and authority over the local community in a later period probably included influence over the wider areas of society (i.e. settlements within a region).

During the 3rd millennium B.C. in the area of our interest in and its surroundings there is a series of "monumental" graves (e.g. Vojlovica, Batajnica, Vojka: Jovanović 1979, Girić 1987), as well as those in which the importance of the buried person was not indicated so much by the architectural design as by the grave goods deposited with the deceased. The artefacts in graves can indicate members of a distinct group (according to differences in rank, status or prestige). Regardless of whether they were deposited as grave goods or were found within some other archaeological context, it is possible to identify a certain specific class of goods that had evidently served for the display of social prestige or as symbols of status, which is not always possible to distinguish. Our axes can undoubtedly be perceived in this way, as a reduced form of some very rich contexts, e.g. Varna (Biegel et al. 1986), from which they are separated more by temporal than cultural or social differences. In terms of distances, chronology and typology, the princely burial from Mala Gruda would represent a much closer analogy (Parović-Pešikan & Truhović 1971).

In many prehistoric societies there was a relatively limited class of items and materials of special value. Thus, for example, value was attributed to gold in almost all societies. To this one can add some other metals, various minerals, shells, ivory and so on. Items of fine workmanship, those made of exclusive materials as well as various items of foreign origin, have features that distinguish them from the standard every-day products.

Perhaps the best example of this in the area of our interest is the relatively rich corpus of gold finds (Vinski 1959) from the 3rd and 2nd millennium B.C., found throughout continental Croatia and beyond. Although made of somewhat less prestigious material, the axes from Stari Jankovci fall into the same category of artefacts, generally reserved for a distinctive, elite part of society.

In functional terms, the more complex the production system, the more untouchable the status of the elite. Because of its importance for prehistoric man, the introduction and development of metallurgy led to the growing complexity of society. With their incorporation into regional systems of exchange, the local communities at least partly accepted foreign value systems. Depending on its resources, each group may have joined in in its own way, offering the «market» its agricultural produce, cattle, pottery or metal artefacts etc.

A. Durman (1988: 20; 2002: 11) suggested that social stratification in the Vučedol culture was the consequence of advanced cattle breeding and metallurgy. Gilman (1981: 5) believes that advanced metallurgy and the presence of metal

artefacts indicate the *existence* of stratification, but do not represent its cause.

For Dimitrijević (1979: 330) the basis for the emergence of a local elite in the Vučedol culture was intra-communal specialisation, made possible by the accumulated surplus (cattle breeding is emphasized as the dominant accumulative branch of agriculture, but crop growing should not be automatically excluded). He believes that the key element was hunting, and that those specialising in this activity emerged as a strong, militant segment of society, which acquired the leading role within the community. This view is close to the functional "conflict" model of emergence of the elite, where the needs of defence and warfare acted as the basic impetus in the creation of the elite.

Contrary to the conflict model, the opposite functional view looks at the creation and preservation of the elites through questions about the benefits societies have from their actions, which consist of elements such as distribution of goods, trade and exchange, organization of warfare and defence, and other "managerial" functions such as organizing and performing communal tasks, as well as other actions contributing to the welfare of the community.

CONCLUSION

According to the mentioned analogies it is certain that the axes from Stari Jankovci can be dated to the end, i.e. the second half of the 3rd millennium B.C. In the eastern Slavonian region at that time there was the Vinkovci culture, while to the west from the eastern border of the Požega Valley there existed the late phase of the Vučedol culture (phase C) (Marković 2002: 35). In Stari Jankovci the remains of a settlement belonging to the Vinkovci culture were discovered. It was a one-layer settlement on a natural loess

elevation (Ložnjak 2001: 35, 36).³ In addition to this, a hoard of golden jewellery was found in the neighbouring village of Orolik, belonging to the same chronological horizon (Pandžić 1974). It is therefore plausible that the axes belonged to the agents of the Vinkovci culture.

The find from Stari Jankovci appears to form an assemblage belonging to one person, but it is impossible, on the basis of the existing information, to establish for sure whether it was a hoard or a grave assemblage.

The analysis established that, apart from a high quantity of silver, the axes contain copper and gold in traces, as well as lead, which would indicate that the silver used in the production of axes was obtained by cupellation. As the general opinion is that the silver used during the Aeneolithic and early Bronze Age was of Aegean origin, and that its use in the Carpathian basin and Danubian region is related to the expansion of the Pit-grave and similar cultures, one can assume that our axes were also not produced locally. As the shape of axes is of Vučedol origin, they were most probably commissioned, similar to the axe from Mala Gruda.

The note in the archives about the existence of golden jewellery (hair-rings and decorative head bands) fits perfectly into the general picture about the agents of the Vinkovci culture. The jewellery found in the area inhabited by the Vinkovci culture (from Orolik and Gradina on the Bosut river near Šid, see Pandžić 1974; Tasić 1984, 22-23, Dimitrijević 1997: 75-76) shows that the attire changed considerably in relation to the Vučedol culture. Namely, the production of jewellery is completely foreign to the Vučedol culture and can be related to the impulses from the south, which participated in the formation of the Vinkovci culture. However, it is obvious that the jewellery found within the Vinkovci culture belongs to the Central European production, while the production of weapons remains related to the Vučedol tradition.

Translated by S. Mihelić

³ In 1906 two jugs of the Vinkovci culture came to the Archaeological Museum in Zagreb. The jugs were probably found during the building of Pavle Križak's house, see Dimitrijević 1956: 6, Pl. V: 32-33.

